

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ENANTION ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ*

Edgar Morin

«Το αντίθετο της βίας
δεν είναι η ηπιότητα
είναι η σκέψη»

ETIENNE BAULIEU
Ελβετός συγγραφέας

ΤΙΘΕΤΑΙ ΠΡΩΤΑ απ' όλα ένα ζήτημα λεξιλογίου:

Τρομοκρατία. Η έννοια της τρομοκρατίας αρμόζει στη τζιχαδική διεθνή της Αλ Κάιντα που δρα με δολοφονίες και μαζικές επιθέσεις εναντίον αμάχων πληθυσμών, είναι όμως εξαιρετικά διασταλτική όταν χρησιμοποιείται για βίαιες μορφές εθνικών αντιστάσεων που στερούνται δημοκρατικών διόδων για να εκφραστούν. Έτσι ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποίησαν τον όρο οι Ναζί αναφέρομενοι στους Ευρωπαίους αντιστασιακούς υπήρξε καταχρηστικός, όπως είναι καταχρηστική η χρήση του και όταν εφαρμόζεται από τον Πούτιν στην περίπτωση της ταστενικής αντίστασης, η οποία έχει ασφαλώς μια τρομοκρατική συνιστώσα, αλλά δεν μπορεί να αναχθεί σε αυτήν. Η κρατική βία που πλήγτει έναν λαό από κοινού με εκείνους που της αντιστέκονται είναι η ίδια βία τρομοκρατική.

Η Αλ Κάιντα αντιπροσωπεύει ένα νέο στάδιο της τρομοκρατίας. Η οικονομικο-τεχνική παγκοσμιοποίηση έχει καταστήσει δυνατή και την παγκοσμιοποίηση της τρομοκρατίας, η οποία δια της παγκοσμιοποίησης μετατρέπεται σε παγκόσμια απειλή.

Ισλαμιστής. Ο όρος ισλαμιστής βρίθει παρεξηγήσεων. Προσδιορίζοντας κατ' αρχήν κάθε πιστό του Ισλάμ, έχει καταλήξει για πολλούς Δυτικούς να είναι συνώνυμο του φανατικού. Καθώς δε εφάπτεται με τον όρο ισλαμικό (που δηλώνει οτιδήποτε αφορά το Ισλάμ), υπάρχει ο κίνδυνος να τον μολύνει με φανατισμό και τρομοκρατία. Εκ των πραγμάτων, όταν ισλαμισμός σημαίνει την επιστροφή στο Κοράνι και την εφαρμογή της σαρίας, σημαίνει και την απόρριψη του δυτικού πολιτισμού, συμπεριλαμβανομένου του πολιτικού φιλελευθερισμού και της δημοκρατίας. Δεν συνεπάγεται όμως αφ' εαυτού τον ιερό πόλεμο και την τρομοκρατία, όσο κι αν είναι εύκολη η διολίσθηση από τον ισλαμισμό στον τζιχαδισμό. Μια ανάλογη μόλυνση προσβάλλει και τον όρο φονταμενταλιστής (ο οποίος δεν είναι αφ' εαυτού επιθετικός).

Όσο για τη τζιχαδική διεθνή της Αλ Κάιντα, πρόκειται για μιαν αφονιασμένη θρησκευτική παρέκκλιση στην οποία δεν θα έπρεπε να ανάγεται το Ισλάμ. Η λέξη όμως ισλαμιστή, έτσι όπως συνήθως χρησιμοποιείται από τα δυτικά μέσα ενημέρωσης, ανάγει κάθε τι το ισλαμικό στον ισλαμισμό, και κάθε ισλαμιστή σε δυνάμει τρομοκράτη, πράγμα που εμποδίζει την κατανόηση του σύνθετου προσώπου του Ισλάμ.

Κάθε λάθος στη σκέψη οδηγεί σε λάθη στη δράση, λάθη που μπορεί να επιδεινώσουν τους κινδύνους που θέλουμε να καταπολεμήσουμε. Οφείλουμε να σκεφτούμε στην πολυπλοκότητά τους όχι μόνο το Ισλάμ, αλλά και τις Ηνωμένες Πολιτείες, το Ισραήλ, την ίδια την παγκοσμιοποίηση, αναγνω-

*Αναδημοσίευση από ειδικό ένθετο της *Monde* της Πέμπτης 22 Νοεμβρίου 2001.

ρίζοντας τις αντιφάσεις που περικλείει καθένας από τους όρους αυτούς.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι η παλαιότερη δημοκρατία του πλανήτη: αποτελούν μια κοινωνία ανοικτή και, ως εκ τούτου, είναι εφ' εξής ευάλωτες. Έσωσαν τη δυτική Ευρώπη από τον Ναζισμό και την προστάτευσαν από την ΕΣΣΔ που υπήρξε κάθε άλλο παρά χάρτινος τίγρης. Ήρθαν σε αρωγή των μουσουλμανικών πληθυσμών στη Βοσνία και το Κόσοβο. Οι ΗΠΑ δεν είναι υπεύθυνες για τον φονικό πόλεμο μεταξύ του Ιράν και του Ιράκ, για την τρομοκρατία στην Αλγερία, για όλες τις ενδο-αραβικές συγκρούσεις. Ο πολιτισμός τους δεν περιορίζεται στα Μακντόναλντς ή την Κόκα Κόλα: έχει επιδείξει τη δημιουργικότητά του στην επιστήμη, τη λογοτεχνία, τον κινηματογράφο, τη τζαζ, τη ροκ, και αν η Ευρώπη εξαμερικάνεται, άλλο τόσο η Αμερική εξευρωπαίζεται.

Αποτελούν ωστόσο οι Ηνωμένες Πολιτείες μιαν αυτοκρατορική δύναμη που κυριαρχεί μέσω των εξοπλισμών και της οικονομίας. Η δημοκρατία τους καθόλου δεν τις εμποδίζει να υποστηρίζουν δικτατορίες, όταν το συμφέρον τους το επιβάλλει. Ο ανθρωπισμός τους περιέχει μια τυφλή κηλίδα απανθρωπίας: έχουν διαπράξει βομβαρδισμούς τρομοκρατίας εναντίον των γερμανικών πόλεων, κι έπειτα τις εκατόμβες της Χιροσίμας και του Ναγκασάκι. Οι συνεχίζομενοι βομβαρδισμοί του Αφγανιστάν αποκαλύπτουν ένα άλλο είδος τρομοκρατίας που πλήγτει αμάχους πληθυσμούς, θύματα όχι μόνο των βομβών και των πυραύλων που εκτείνονται από πολύ ψηλά και πολύ μακριά, αλλά και του φόβου και της πείνας που τους εξωθούν στη φυγή. Ευαίσθητες στην απώλεια των 5.000 θυμάτων στο World Trade Center, είναι αναίσθητες στις ανθρώπινες απώλειες που προκαλούν οι βομβαρδισμοί στους αφγανικούς πληθυσμούς. Δεν έχουν συνείδηση της αντίφασης που χαρακτηρίζει την τρομοκρατία των αντιτρομοκρατικών βομβαρδισμών τους.

Οι δύο υπερήφανοι Πύργοι ήσαν ταυτοχρόνως υπερ-πραγματικοί και υπερ-συμβολικοί: ήσαν η ενσάρκωση και το σύμβολο του πλούτου και της δημοκρατίας της Αμερικής, του καπιταλισμού της και της δημοκρατίας της, της κυριαρχίας της και της ανοιχτούς της: το Άγαλμα της Ελευθερίας είχε κατανήσει δευτερεύουσα αλληγορία. Η κατάρρευσή τους δημιούργησε μία δυσθεώρητη μαύρη τρύπα στο τοπίο όχι μόνο του Μανχάταν αλλά και του κόσμου. Για ορισμένους πρόκειται για πλήγμα που καταφέρθηκε εναντίον του αμερικανικού υπεριαλισμού και εναντίον του καπιταλισμού, για άλλους που τους συγκλόνισε είναι ένα ανοιχτό ρήγμα στη δημοκρατία και τον πολιτισμό: οι δύο συγκρουόμενες αυτές αλήθειες είναι συμπληρωματικές.

Ασφαλώς, οι Ηνωμένες Πολιτείες διεγείρουν επιθυμίες στον εξαθλιωμένο κόσμο, μεταξύ των οποίων την επιθυμία της εκεί μετανάστευσης, καθώς και την προσδοκία αναρίθμητων ανθρώπων να ενταχθούν στον πολιτισμό τους: εμπνέουν τον σεβασμό και την υπακοή των βασάλων τους, και το αίσθημα της δυτικής αλληλεγγύης παραμένει ισχυρό στην Ευρώπη. Την ίδια όμως στιγμή η ενατένηση του πλούτου και της ευημερίας τους από τους κόλπους της ανέχειας και της δυστυχίας – μέσα σ' αυτόν τον άθλιο κόσμο – συνδαλίζει μιαν απέραντη απογοήτευση. Η

κυριαρχία τους προκαλεί αναρίθμητες ταπεινώσεις, ένα σύμπλεγμα τεχνικής κατωτερότητας (κόσμος του Νότου), ένα σύμπλεγμα πολιτισμικής ανωτερότητας (Ευρώπη), συμπλέγματα που τροφοδοτούν εξ ίσου την εχθρότητα.

Η υπο-ανάπτυξη από την οποία υποφέρουν τόσα έθνη αποδίδεται στην οικονομική υπερ-ανάπτυξη της Αμερικής. Η ακραία επισποτική και ιατροφαρμακευτική ένδεια στην οποία έχουν περιέλθει τεράστιοι πληθυσμοί, που είναι άσπολοι μπροστά στις επιδημίες και το AIDS, τρέφει τη μνησικακία προς τους υπερσπουδαίους και υπερφροντισμένους πληθυσμούς της Δύσης και ιδίως των Ηνωμένων Πολιτειών. Εκεί δε όπου υπήρχαν παλαιοί και ένδοξοι πολιτισμοί που αισθάνονται σήμερα μειωμένοι ή απειλούμενοι, ο αμερικανικός κόσμος προκαλεί αλλεργίες, εχθρότητες, επιθετικότητα.

Οι ολέθριες συνέπειες της φιλελευθεροποίησης της παγκόσμιας αγοράς, η αύξηση των ανισοτήτων, οι πολλαπλές οικονομικές κρίσεις υποδαυλίζουν τις εχθρότητες.

Στα πνεύματα στα οποία δέσποζε ή δεσπόζει ακόμη η βουλγάτα του Μαρξισμού-Λενινισμού, το μοντέλο του «υπαρκτού» σοσιαλισμού έχει μεν καταρρεύσει (χωρίς ποτέ να αποτιμηθεί ο εκφυλισμός του), η πεποιθηση όμως ότι ο καπιταλισμός και ο αμερικανικός υπεριαλισμός συνιστούν το απόλυτο κακό παραμένει. Συντηρούνται οι αποτιμήσεις της Αμερικής, ως εστίας του καπιταλισμού και του υπεριαλισμού, αγνοώντας τις εχθρότητες, της δημοκρατίας και τα δεινά του ολοκληρωτισμού, αγνοώντας ότι ο αμερικανικός υπεριαλισμός είναι λιγότερο αποτρόπαιος από ότι οι ιπτεριαλισμοί του παρελθόντος, ιδιαίτερα δε ο σοβιετικός κομμουνισμός υπήρξε χειρότερος από τον καπιταλισμό, αγνοώντας τις αρετές της δημοκρατίας και τα δεινά του ολοκληρωτισμού, αγνοώντας ότι οι αποτιμήσεις της Αμερικής, ως εστίας του καπιταλισμού και του υπεριαλισμού, έχουν συνείδηση της αντίφασης που χαρακτηρίζει την τρομοκρατία των αντιτρομοκρατικών βομβαρδισμών τους.

Έτσι, το σύνολο των απωθημένων μνησικακίας που έχουν σωρευτεί στις πιο διαφορετικές μεριές του πλανήτη εξάπτει ένα φανταστικό και συχνά φαντασματικό μίσος εναντίον των Ηνωμένων Πολιτειών που λογίζονται ένοχες για όλα τα δεινά του πλανήτη. Καθώς δίνει κυριαρχείς τους κόσμου (πράγμα που μερικώς μόνο ισχύει), τους καταλογίζεται ευθύνη για όλα τα δεινά του κόσμου (πράγμα που ισχύει ακόμη λιγότερο).

Θεωρούνται λοιπόν οι Ηνωμένες Πολιτείες ως η υπερτατη και πλέον σύγχρονη εκδοχή του κακού της Δύσης, εκείνης της Δύσης που από τον 16ο αιώνα εξαπολύθηκε στον πλανήτη, τον κατέκτησε, τον αποκινητίσεις, τον εκμεταλλεύτηκε, και εξόντωσε οιδόκληρους πληθυσμούς

του στη Μέση Ανατολή. Ιδιαίτερα κατά την πρόσφατη Ιντιφάντα, οι κληρονόμοι των Εβραίων που υπέστησαν 2.000 χρόνια ταπεινώσεων και διωγμών, μετετράπησαν σε διώκτες ικανούς να γκετοποιούν τους Παλαιστινίους και να εφαρμόζουν τη λογική της συλλογικής ευθύνης εναντίον οικογενειών και αμάχων, έγιναν ικανοί με δυο λόγια να ταπεινώνουν και να προσβάλλουν τους Παλαιστινίους όπως ταπεινώνονταν και προσβάλλονταν οι δικοί τους πρόγονοι.

Το ισραηλινο-παλαιστινιακό ζήτημα έχει εξελιχθεί σε καρκίνωμα όχι μόνο της Μέσης Ανατολής, αλλά και των σχέσεων ανάμεσα στο Ισλάμ και τη Δύση, και οι μεταστάσεις του εξαπλώνονται ταχύτατα σε όλον τον πλανήτη. Μια διεθνής επέμβαση για την εγγύηση της δημιουργίας, της ύπαρξης και της βιωσιμότητας ενός παλαιστινιακού κράτους έχει καταστεί ζωτικά επιτακτική χάριν της ανθρωπότητας.

Κατά την τελευταία δεκαετία έχει κατά το ήμισυ αναδυθεί μια παγκόσμια κοινωνία: διαθέτει ήδη το επικοινωνιακό της δίκτυο (αεροπλάνο, τηλέφωνο, φαξ, Ιντερνετ) που ήδη διακλαδίζεται παντού· διαθέτει την οικονομία της, παγκοσμιοποιημένη ντε φάκτο, η οποία όμως στερείται των ελέγχων μιας οργανωμένης κοινωνίας· έχει το οργανωμένο της έγκλημα (μαφίες, ίδιως των ναρκωτικών και της πορνείας)· έχει εφ' εξής την τρομοκρατία της.

Δεν διαθέτει όμως την οργάνωση, το δίκαιο, τους θεσμούς εξουσίας και ρύθμισης για την οικονομία, την πολιτική, την αστυνόμευση, τη βιοσφαίρα. Της λείπει ακόμη η κοινή συνείδηση του πλανητικού πολίτη.

Η παγκοσμιοποίηση της τρομοκρατίας συνιστά ένα στάδιο της επίτευξης της παγκόσμιας κοινωνίας, διότι η Αλ Κάιντα δεν έχει ούτε κρατικό κέντρο, ούτε εθνικό έδαφος· αγνοεί τα σύνορα, διαπερνά τα κράτη και δικτυώνεται σε όλον τον κόσμο· η οικονομική της δύναμη και η στρατιωτική της ισχύς είναι υπερεθνικές. Καλύτερα κι από κράτος, διαθέτει ένα μυστικό κέντρο, ευκίνητο και νομαδικό. Η οργάνωση της χρησιμοποιεί όλα τα ήδη παρόντα δίκτυα της παγκόσμιας κοινωνίας. Η παγκοσμιότητά της είναι τέλεια. Ο θρησκευτικός της πόλεμος είναι ένας εμφύλιος πόλεμος στους κόλπους της παγκόσμιας κοινωνίας.

Η μηχανή αυτή της τρομοκρατίας χωρίς σύνορα, διακλαδισμένη σ' ολόκληρο τον κόσμο, τροφοδοτούμενη από την τεράστια απογοήτευση και απελπισία, εμψυχωμένη από μια παράφρονα πίστη, αποκάλυψε ξαφνικά την καταστροφική της δύναμη τη στιγμή που η δολοφονική βία μιας φανατικής βαρβαρότητας κατάφερε να χρησιμοποιήσει τα πλέον σύγχρονα επιτεύγματα της τεχνικής βαρβαρότητας. Ο αγώνας εναντίον του Μπιν Λάντεν δεν μπορεί να είναι πόλεμος (ο οποίος διεξάγεται πάντοτε μεταξύ κρατών), είναι ζήτημα αστυνόμευσης και πολιτικής. Με τον βομβαρδισμό όμως του Αφγανιστάν, μετατρέπεται ένας πόλεμος μεταφορικός σε πόλεμο πραγματικό (Max Raéger) και προκαλούνται θύματα πολέμου, αντί να επιλεγεί μια δράση προσφρούμενη στον αγώνα εναντίον ενός πλανητικά διακλαδισμένου εχθρού, ο οποίος απαιτεί μια πολύ πιο σύνθετη και κοινή πλανητική αντιμετώπιση.

Εάν αφεθεί ως έχει, η δυναμική που προέκυψε την 11η Σεπτεμβρίου θα πολλαπλασιάσει και θα επιδεινώσει τους κινδύνους.

Ο οικονομικός κίνδυνος. Η αλληλεξάρτηση που χαρακτηρίζει την παγκοσμιοποιημένη οικονομία την καθιστά ευάλωτη, γεγονός που επιτείνει η απουσία ενός ουσιαστικού συστήματος ρυθμίσεων· μια γενικευμένη κρίση, ενδεχόμενο που δεν μπορεί να αποκλειστεί. Θα αποτελούσε

φυτώριο για το ξεφύτρωμα νέων δικτατοριών, και μάλιστα ολοκληρωτισμών, όπως είχε συμβεί και με την κρίση του 1929. Γενικότερα δε, η αλληλεξάρτηση όλων εκείνων των στοιχείων που συναποτελούν την πλανητική εποχή καθιστά τη μοίρα του κόσμου πολύ πιο εύθραυστη.

Ο υστερικός κίνδυνος. Η διαρκής και πολύμορφη απειλή που υφίστανται οι Ηνωμένες Πολιτείες, καθώς και το ξέσπασμα του αντιαμερικανισμού δεν μπορεί παρά να ευνόησουν υστερικές υπερδιέργεσις που θα παροξύνουν τους μανιχαΐσμούς και τις αμοιβαίες δαιμονοποιήσεις.

Το ισραηλινο-παλαιστινιακό καρκίνωμα επιδεινώνεται· εάν δεν δοθεί σύντομα λύση στη διένεξη, οι μεταστάσεις του θα γίνουν αθεράπευτες. Το αντι-ισραηλινό κύμα, που έχει μετατραπεί σε κύμα ταυτόχρονα αντισημιτικό και αντιαμερικανικό, αναβίωνται τις θεωρίες της μεσαιωνικής Ευρώπης που θέλουν τους Εβραίους να πίνουν το αίμα των παιδιών, να μιαίνουν το πνεύμα και το σώμα (μεταδίδοντας το AIDS), να απεργάζονται ύπουλα την κυριαρχία τους στον κόσμο.

Η καθοδήγηση του Σαρόν δεν είναι απλώς κακή, οδηγεί το Ισραήλ στον δρόμο της μελλοντικής αυτοκτονίας, ακόμη κι αν η αυτοκτονία αυτή συνοδευτεί από το πυροτέχνημα των διακοσίων ισραηλινών πυρηνικών κεφαλών που μπορεί να καταστρέψει ένα μεγάλο τμήμα της αραβικής ανθρωπότητας. Η αδυναμία των Ηνωμένων Πολιτειών, των Ευρωπαϊκών κρατών, των Ηνωμένων Εθνών να επιβάλουν μια διεθνή στρατιωτική παρουσία μεταξύ των αντιμαχομένων, διαχωρίζοντας τις δύο εδαφικές περιοχές σύμφωνα με τα σύνορα του 1967, μπορεί να οδηγήσει σε μιαν ιστορική καταστροφή άνευ προηγουμένου.

Δεν μπορούμε επίσης να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο το ωστικό κύμα των τρομοκρατικών εκρήξεων του μπινλαδενισμού να συμπαρασύρει αλυσιδωτά τα διάφορα μουσουλμανικά καθεστώτα, εις όφελος όχι της δημοκρατίας, αλλά του θρησκευτικού φανατισμού.

Τέλος, είναι πλέον ορατό, πιεστικό και επείγοντες οι πυρηνικοί, βακτηριολογικοί και χημικοί κίνδυνοι που επικρέμονται στρατοσφαιρικά πάνω από τον πλανήτη.

Ο εικοστός αιώνας είδε να συνάπτεται η συμμαχία μεταξύ δύο βαρβαροτήτων, μιας βαρβαρότητας καταστροφών και σφαγών με καταβολές στα βάθη της ιστορίας, και μιας άλλης βαρβαρότητας σύμφυτης με τον πολιτισμό μας, προϊόντος της ανώνυμης και παγερής βασιλείας της τεχνικής και μιας σκέψης που αγνοεί κάθε τι που δεν σχετίζεται με τον υπολογισμό και το κέρδος. Ο μπινλαδενισμός συνιστά μια νέα συνάρθρωση των δύο βαρβαροτήτων. Τούτου λεχθέντος, δεν πρέπει να παρασιωπάμε το γεγονός ότι και ο δικός μας πολιτισμός περικλείει μια βαρβαρότητα, ότι η βαρβαρότητα αυτή παράγει δυνάμεις αποσύνθεσης και θανάτου, και ότι στη δική μας επιστημονική και τεχνική υπερανάπτυξη αντιστοιχεί μια διανοητική και θητική υπανάπτυξη. Εξακολουθεί, πάντως, ο πολιτισμός αυτός να έχει δύο αναντικατάστατες αρετές: την κοσμικότητα και τη δημοκρατία, όσο κι αν η τελευταία έχει ατροφήσει.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Δύση γενικότερα αμφιταλαντεύονται μεταξύ δύο δρόμων: εκείνον της τρέλλας που οδηγεί στην καταστροφή, και εκείνον της σωφροσύνης που είναι δύσκολος και αβέβαιος. Ο δρόμος της τρέλλας είναι ο δρόμος της σταυροφορίας, της δαιμονοποιήσης, του τυφλού μανιχαΐσμου (καθόσον υπάρχουν στοιχεία του κακού μέσα στο καλό, αλλά και στοιχεία του καλού μέσα στο κακό)· είναι ο

δρόμος της πολεμικής υστερίας που οδηγεί στις μαζικές σφαγές από όλες τις πλευρές. Αντιθέτως, η επίγνωση των κινδύνων μπορεί να αποτελέσει το κέντρισμα για την επιλογή του δρόμου της σωφροσύνης. Ο δρόμος αυτός συνεπάγεται την πλήρη συνείδηση της αλληλεγγύης μεταξύ των ανθρώπων και του κοινού πεπρωμένου του πλανήτη. Περισσότερο από το «είμαστε όλοι Αμερικανοί», είμαστε όλοι τέκνα και πολίτες της Γης· παρομοίως, οι Ηνωμένες Πολιτείες οφείλουν να αρθούν στο ύψος του «δεν είμαστε μόνο Αμερικανοί».

Στη σημερινή βάρβαρη κατάσταση του κόσμου δεν υπάρχει επίκαιρη λύση που να είναι αληθινά ενάρετη.

Οφείλουμε ταυτοχρόνως να αποφύγουμε το χειρότερο και να πρευτούμε στον δρόμο τον καλό: προς την παγκόσμια κοινωνία και τη γη-πατρίδα.

Ίσως χρειαστεί να πλησιάσουμε ακόμη περισσότερο στο χείλος της αβύσσου προκειμένου να επιτευχθεί μια γνήσια κινητοποίηση δυνάμεων για τη σωτηρία, προκειμένου η παγκόσμια κοινωνία να πραγματωθεί ως κοινωνία εθνών και πολιτισμών συναπισμένων εναντίον του θανάτου. Υπό τον όρο να μην μας συμπαρασύει στον πάτο, η καταστροφή μετατρέπεται σε τελευταία ευκαιρία.

(μτφρ: ΓΑ)

Το τελευταίο βιβλίο του Edgar Morin με τίτλο *L'identité humaine* κυκλοφόρησε πρόσφατα από τις εκδόσεις Seuil.